

ТМ	Г. XXX	Бр. 3	Стр. 411 - 426	Ниш	јул - септембар	2006.
----	--------	-------	----------------	-----	-----------------	-------

UDK 17:502.131.1

Оригинални научни рад

Примљено: 10.02.2006.

Милица Андевски
Филозофски факултет
Нови Сад

ЕТИЧКА УТЕМЕЉЕНОСТ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Резиме

У раду се анализирају питања одговорности према будућности из аспекта оптимистичке и песимистичке парадигме. Морал према будућности рефлектује се у вези са временским и онтолошким простирањем, у вези са објектима, садржајима и тежином одговорности према будућности, као и проблемом мотивације, прихватања и практичног преузимања одговорности према будућности. Даље, анализирају се корени принципа одрживости, као и четири различите интерпретације одрживости.

Кључне речи: одрживи развој, будућност, одговорност, брига, морал

Одговорност према будућности у једном угроженом свету

Многа оштећења која остављамо будућим генерацијама су непромењива и угрожавају квалитет живљења свих будућих генерација: неплодна земљишта, изумирање врста, климатске промене. Сваке године изумре више хиљада биљних и животињских врста.¹ Према десетогодишњем извештају програма за заштиту животне средине Уједињених Нација сазнајемо да су око 25000 биљних и више од 1000 животињских врста широм света угрожене од изумирања. У Савезној Републици су око 50% свих животињских врста и 30% свих домаћих биљних врста угрожене од изумирања.² Овоме се додају још и ризици које не можемо више да отклонимо и којима се будуће

celer@eunet.yu

¹ Упореди: Brown/Flavin, 1998, 16.

² Упореди: Brown/Flavin 1998, 16.

генерације морају прилагодити као што су нпр ризици радиоактивних остатака коришћења нуклеарне енергије. Ова хипотека већим делом не иде на рачун глобалног пораста становништва већ иде на рачун малог дела светског становништва, које је своје процесе размене са природом (у производњи и потрошњи), без бриге за природним ограничењима које намеће "свемирски брод Земља", знатно интензивирало. Уласком "Schwellen" – земаља, које имају велики број становника као што су Индија и Кина у круг индустријских земаља, могла би се та ситуација променити. Већ данас највеће опасности, као нпр. опасност од пробијања озонског омотача атмосфере не потичу више из индустријских земаља већ из земаља, које нису довољно богате да би се могле одрећи искориштавања природе које угрожава животну средину.

Стални пораст становништва добија све драматичније особине. У последње две деценије је забележен пораст светског становништва за 1,6 милијарди људи; то је више становника него што је пре 90 година укупно живело на нашој планети.³ Број становника на Земљи се од 1950. године са 2,5 милијарде до данас више него удвостручио. Данашње процене у просеку показују да ће до 2050. године светски број становништва износити укупно 10 милијарди становника. Још је сасвим нејасно како ће се основне потребе тог великог броја становништва задовољити постојећим ресурсима који нам стоје на располагању. Чак и ако претпоставимо могућност да дође до радикалног изједначења ресурса између земаља које су богате, а сиромашне становницима и земаља које су сиромашне, а богате становницима, тиме не би успели да спречимо преоптерећеност земље. Али сасвим је и невероватно да би богате земље биле заговорнице такве расподеле. Иако нам се чини да у индустријском свету напредујемо из године у годину, глобално гледано, последице су фаталне. Већ данас у свету гладује више људи него у било којој претходној фази људског постојања.

Ако погледамо глобалне трендове развоја онда нам није ни потребно додатно објашњење због чега се *парадигма морала будућности* (како би то можда могли назвати) у последње две деценије померила са *оптимистичког* на *песимистички пол*. *Оптимистичка* парадигма је одговорност према будућим генерацијама првенствено схватала као обавезу за продужетак *процеса напредовања* који треба да настане и који је поуздан и без придржавања посебних моралних норми. У овој парадигми су будуће генерације – између осталог и због самосталног, тј. у односу на друштвене услове независног техничког напретка – наспрам данашњих генерација у бољем положају.

³ Упореди: Worldwatch Institute Report 1991, 10.

Ова оптимистичка парадигма, која карактерише *mainstream* просветитељске филозофије (Condorett, Kant), марксизам (Bloch), "неокласичне" економске теорије и либерално политичке филозофије укључујући "Теорију правде" John Rawls-a, одређује (условљава) још и глобалне моделе развоја у којима се огледају перспективе и очекивања земаља у развоју као нпр "Bariloché" или Leontief-Model.⁴ У *песимистичкој* парадигми су будуће генерације, без обраћања пажње на посебне моралне норме, наспрам данашњих генерација у *лошијем положају*. Одговорност према будућим генерацијама је због тога *конзервативне* природе, што првенствено садржи обавезу за одржавањем онога, што је постигнуто на техничком, привредном и културном нивоу, обавезу избегавања штете, обавезу смањења дугорочних ризика и обавезу предузимања мера предострожности да би се избегле будуће катастрофе. Песимистичка парадигма лежи у основи – као у Maltusianizmu 18. века и Eugenik-покрету (Еугеник-истраживање/наука која истражује утицај наследних фактора и која има циљ да спречи ширење наследних болести) 19. века – већине данашњих специфичних теорија морала према будућности, као што је пројекат "еколошке економије".⁵ "Хеуристичком страха"⁶, коју захтева Hans Jonas погађа се срж по којој се ризик штете треба јаче вредновати него шансе успеха и у крајњем случају се треба одрећи чак и техничког напретка у корист смањења ризика од катастрофа.

Да разликовање *оптимистичке* и *песимистичке* парадигме важи само у идеалном случају показује се између осталог и на томе да се, код можда најзначајнијих имплицитних етичара 19. века, Маркса, Енгелса, и Мила ове две парадигме спајају. Напредак у техничком владању природом чак и за претставнике технолошког оптимизма није у сваком погледу напредак: Тај исти Маркс истовремено је имао осећај да људи експлоатисањем "понижавају" природу. Уобичајени Енгелсов приговор капитализму је разарајуће коришћење природних добара која су нам неопходна за живот (један социјалистички систем ће по његовом мишљењу превазићи то разарајуће искориштавање природе). А оптимиста Мил, не само да је био први, који је политички подржао контролу рађања деце, (између осталог и због ослобођења жена од искључиво фамилијарних задатака), него се залагао и за стагнацију привредног раста у корист одржавања природних вредности и истовремено се залагао за то да се ипак настави културни и морални развитак на вишем нивоу.

⁴ Herrera/Scolnik, 1977; Leontief, 1977.

⁵ Costanza, 1991.

⁶ Jonas, 1979, 63 ff.

Основна питања у вези са моралом према будућности

Сва основна теоријска питања у вези са моралом према будућности такође имају велики практични значај: 1. питање у вези са *временским простирањем* одговорности за будућност, 2. питање у вези са *онтолошким простирањем* и у вези са *објектима* одговорности према будућности, 3. питање у вези са *садржајима* одговорности према будућности, 4. питање у вези са *тежином* одговорности према будућности у односу на садашњу одговорност и 5. проблем мотивације прихватања и практичног преузимања одговорности према будућности.

У погледу временског простирања одговорности за будућност међу моралистима скоро да постоји сагласност о томе да она обухвата целокупну за нас данас предвидиву будућност и да је једино ограничена границама прогнозирајућег знања. Неки моралисти ипак сумњају и поричу то да уопште можемо бити обавезни да предузимамо мере предострожности за више од две следеће генерације, јер су нам познати само представници генерације која долази непосредно после нас. (Једно овакво ограничење заступа и Rawls – супротно у односу на иначе универалистичку тенденцију његове теорије једнакости⁷).

Тешкоћа ових покушаја се састоји у томе да се образложи због чега међугенерациска морална одговорност треба да је везана за контакте *face to face*, или за спонтани осећај симпатије, иако и иначе постоје моралне обавезе према апстрактним (или статичним) појавама као нпр. избегавање угрожавања, чије могуће жртве ми унапред не познајемо. Једна од суштинских друштвених функција моралне обавезе састоји се у томе да надокнади недостатке појединачног осећаја одговорности и да прошири хоризонт одговорности ван круга емотивних веза. Модел родитељске одговорности којег су између осталих заговарали Hans, Jonas и John Passmore не сме превише уско да се интерпретира. Да "љубав према ближњима", у смислу искључиве солидарности према ближњима, не може да буде довољна основа за моралне норме у будућности је споменуто већ у Ничеовој полемици о нужности "љубави према даљима."

По питању за *кога* треба да се преузме одговорност постоји знатно мање подударања мишљења (консензуса). *Антропоцентрична* концепција захтева обавезу предострожности за будућност и то само за будуће припаднике људске врсте. Обавеза одржања природе и делова њеног система (екосистеми, животни простор за одређене биљне и животињске врсте – биотоп), по овој концепцији постоји само уколико је од значаја за будуће људе, нпр. као ресурс практично-техничког располагања (*инструментални* значај) или као предмет контемплативних (теоријских, религиозних или естетских) уверења (*инхе-*

⁷ Упореди: Rawls, 1971, 392.

рентни значај). Уколико је уопште по традиционалном, хуманистичко-антропоцентричном становишту за ову позицију потребно образложење, онда се оно тражи у посебном положају који припада човеку као духовном бићу, као бићу које поставља циљеве (Jonas) или – по Кантовој традицији – у положају који припада човеку као разумном и моралном бићу. *Патоцентричне* концепције укључују и животиње у круг бића, која имају способност осећања и која су достојна наше моралне одговорности, али ове концепције се ипак ограничавају на захтев да се предузму мере предострожности и бриге, које су потребне да се спречи патња и мучење ових животиња не укључујући у овај захтев егзистенцијално право тих истих животиња. Много више мера предострожности и бриге предузимају *биоцентричне* концепције, које егзистенцијално право не приписују само индивидуалним биљкама и животињама⁸, већ и постојећим еколошким системима, који су надгенерацијски, као и биолошким врстама. По овој концепцији данашње генерације имају *директну* обавезу дугорочног одржавања интегритета природних система и врста независно од њихових функција за човека, при чему ће у случају конфликта – осим оних најстрожијих заступника једнакости свих врста (као на пример В. Taylor-а) – бити дозвољена преиспитивања у корист људи: У обзир ће се смети узети и неповративи губици једне врсте екосистема или једне биолошке врсте, ако би се покушајем њиховог очувања проузроковали инхибиторни и опортунистички трошкови по људе. Заступници *свеобухватајућег* (холистичког) становишта сматрају да и нежива природа поседује значај и да и њу морамо заштитити ради ње саме.

И колико год се мотиви последња два становишта чине достојанственим, утолико мање нам се чине погодним за практичну помоћ у одлучивању. Ако се подручје права прошири на биљке и на неживу материју онда нам је проблематично дефинисати критерије подручја одговорности. Ако пратимо мото "свако има обзира према свему" који је формулисао Meyer-Abich⁹, који је био заступник свеобухватајућег (холистичког) становишта, онда се крећемо по равни једне "идеалне" норме, која нам ипак није од помоћи за потребна преиспитивања (поређења) у пракси. Ако је све вредно заштите онда не постоје критерији, који би могли да оправдају захвате у природи.

За шта смо одговорни?

Целокупна разноликост данашњих нормативних становишта, која су заступљена у филозофским етикама се много боље огле-

⁸ Као нпр.: В. Taylor, 1986.

⁹ Упореди: Meyer-Abich, 1986, 33.

да у одређивању *садржаја* одговорности за будућност него у њеном онтолошком простирању:

1. Да ли постоји обавеза предострожности и бриге за благостање људи, који ће живети у будућности или за њихову егзистенцију? Један од екстремних одговора је тај да смо ми обавезни само да осигурамо задовољење потреба оних, који ће живети у будућности, али нисмо обавезни да осигурамо опстанак човечанства.¹⁰ Ако би човечанство изненада постало стерилно, јесте да би се за тим жалило, али – претпоставимо да нико не би био оштећен – заправо морално гледано то не би било страшно. Други екстремни одговор је онај од појединих католичких теолога морала, на основу ког је човечанство, чак и под условима, који не допуштају живот вредан живљења, обавезно да се брине о потомству. По нашем схватању, одговор се налази у средини: Не ради се о опстанку човечанства по сваку цену, него о омогућавању благостања свим генерацијама. Све док већина људи свој живот сматра драгоценим дотле егзистенција људи има високу вредност. Крај егзистенције свесног живота на земљи био би морална катастрофа и онда када би тај крај дошао "неприметно" и не би са собом донео додатну патњу. Велики значај се мора приписати дугорочном одржању основних услова за живот људи.

2. Од које тачно науке о вредностима (ахиологије) да кренемо тј. шта да сматрамо драгоценим? По једној науци о вредностима, *која је оријентисана ка потребама*, ми смо обавезни да предузимамо мере предострожности само уколико те исте задовољавају преферирања оних, који ће живети у будућности. Када би били сигурни да припадници будућих генерација неће директно или индиректно бити заинтересовани за биолошке врсте, које данас изумиру, онда на основу поменуте науке о вредностима и не би били обавезни (можда чак не би били ни овлашћени) да било шта чинимо да би одржали те врсте. Једна *идеално оријентисана* наука о вредностима захтева предострожност и бригу, чак и за то, да се развијају људска преферирања, да се она културно богате или да макар не опадну на примитиван ниво. Циљ није само осигурање квалитета живота него и квалитета самог човека.

Проблем свих идеално оријентисаних покушаја (теорија) је мањак могућности уопштавања: Идеална представа о људима и спектар врлина зависе од културе и не испуњавају услов, који је садржан у захтеву морала да буде општеважећи, да га у принципу свако разуме и да буде прихватљив од стране свих. Овај услов се у суштини може испунити једном једином вредношћу и то субјективним благостањем, односно то је свесно стање, које смо доживели и које смо субјективно оценили позитивно. Та претпоставка да је оно, што

¹⁰ Упореди: Patziga, 1983, 16 f.

је један субјекат сам и независно од последица проценио као позитивно доживљено свесно стање, и због тога и објективно гледано представља нешто позитивно, је заједничко свим наукама о вредности, које су до данас предложене.

Ово оставља отворено питање у којој *мери* су данашње генерације обавезне да уз помоћ морала будућности предузимају мере предострожности и бриге, ради благостања будућних генерација, како људи тако и животиња. У том погледу најдаље иде *утилитаризам*, који мере предострожности и бриге, захтева тачно у оној мери, у којој се, из наше данашње перспективе, може побољшати благостање будућних генерација. Уколико данашње инвестиције, односно одрицања коришћења природе, обећавају неку корист за будуће генерације, онда смо и обавезни да инвестирамо, односно да се одрекнемо коришћења природе. Ресурси, који због данашње потрошње неће више бити на располагању будућим генерацијама, морају се по овој теорији тако вредновати, како би се вредновали и на *хипотетичном међугенерациском тржишту будућности*, на којем се као потраживачи не би појавили само данашњи већ и будући корисници, и на којем цене не одражавају само данашње и у блиској будућности очекиване недостатке, него и све недостатке из касније будућности.

На основу утилитаристичког модела, расподела благостања ће бити екстремно *неједнака* међу различитим генерацијама. Под не баш нереалним условима ће најсиромашније генерације (као нпр. генерације, које ће кренути у изградњу после кризних ситуација – као што су ратови) морати веома много да штеде, уколико буду могле очекивати да ће том штедњом обезбедити будуће генерације. Тек онда би наступила обавеза да се брине о будућности, када би очекивана корист додатних мера предострожности и бриге, толико јако опала да више не може да надокнади онај уложени труд.

Најчешћа критика утилитаристичких модела међугенерациске праведности се окреће против очекивања, које су раније генерације требале да испуне тј. требале су да се жртвују за побољшање благостања будућних генерација, иако се може предпоставити да ће те исте будуће генерације (на основу техничког напретка) и онако бити на много вишем нивоу од њих: Зар се тиме не узима у обзир неподношљива *неправда* међугенерациске расподеле, као и несразмеран однос уложеног труда и прихода? На основу практичних гледишта, та би се неправда могла смањити тиме да обавеза предострожности и бриге ранијих генерација, не сме да пређе одређене границе, ако су оне прихватљиве за те генерације. Не значи да је *оптимални* сценарио, посматран са аксиолошког гледишта, аутоматски онај, за чије остварење би ми били морално одговорни. Тако се, на пример, од данас најсиромашнијих земаља неће очекивати да се оне на основу по-

стојећих проблема везаних за предострожност и бригу, додатно одричу коришћења природе у корист будућих генерација.

Фактор, који у оквиру утилитаристичког морала према будућности пооштрава нормативни притисак на садашњу генерацију, јесте теза, да се у области економије распрострањени *дисконтинуитет* или омаловажавање будуће користи и штете, морално не може оправдати: Корист или штета могу имати вредности или бити безвредни, независно од временске перспективе из које се посматрају и независно од тога да ли припадају ближој или даљој будућности.

Нажалост, тема "дисконтинуитета" је – упркос објашњењима као што је на пример Parfitovo¹¹ – у области економије обавијена дубоком тамом. Hampicke не прича напамет о "магли дисконтинуитета"¹². Да би се рашчистила магла мора се, пре свега разликовати, између дисконтинуитета будућих *монетарних вредности* и дисконтинуитета будуће *користи и штете*. Дисконтинуитет монетарних вредности под одређеним условима свакако може бити легитиман ако претпоставимо да ће у будућности постојати нека реална каматна стопа која нам допушта да 1000 динара данас можемо боље уложити него што ћемо ту исту суму моћи да уложимо следеће године. Због тога, из данашње перспективе корист, коју ћемо остварити следеће године, није у томе да је само исто вредна, него је чак и већа (јер нам је и сада основица већа од 1000 динара) од користи коју можемо данас остварити са 1000 динара. Сваки дисконтинуитет будуће користи и штете, дискриминише будуће у односу на данашње генерације – иако изгледа да је тај дисконтинуитет дубоко усађен у психологији човека – и непомирљив је са идејом морала по којој морал није везан за индивидуе, објективан је и због тога представља увек важеће мерило. Овај закључак не могу да уздрмају ни прагматични аргументи који иду у корист дисконтинуитета будуће користи и штете и које прокламују Pearce, Barbier и Markandya¹³ тј. они тврде да уколико би каматна стопа била 0 (нула) тиме би дугорочне капиталне инвестиције биле исплативије и тиме би се убрзало разарање животне средине. Без сумње је тачно да високе каматне стопе успоравају капиталне инвестиције и тиме могу смањити укупну потребу за природним ресурсима. Али прагматични аргументи успоравају ипак ову теорију: Од самог почетка није сигурно да се природни ресурси могу заштитити тиме што ће се смањити капиталне инвестиције. Тек *након* провере легитимитета дисконтинуитета у будућности може се разјаснити које увећање са собом може донети побољшање услова за живот будућих генерација: да ли је то увећање капи-

¹¹ Parfit, 1984, Apendiks F.

¹² Hampick, 1991.

¹³ Pearce-Barbier-Markandya, 1990, 26.

талних инвестиција или је то увећање оскудице у искоришћавању природних ресурса.

С обзиром на несигурност прогнозирања, утилитаристичка етика (према) будућности у суштини може (слично Hans Jonas-овој скици) да захтева само *отвореност*, тј. *отварање могућности избора*. Неограниченост забрана тиче се једино уништавања биолошких основа живота (ваздуха, воде, тла, енергетских извора) и стварање озбиљних иреверзибилних дугорочних ризика.¹⁴

Екстрем на другој страни представљају *минималистичка* решења међугенерациског проблема расподеле, по којима се садашња генерација обавезује на то да очува затечене ресурсе, али не и на даљу предострожност и бригу. Минималистички модел следи из међугенерациске примене *диференцијалних принципа* (*difference principle*), које је за међугенерациску расподелу предложио Rawls. (Под оптимистичком претпоставком да постоје неисцрпни ресурси, да је број становника константан и да је технички напредак аутономан (независан од капитала), овај принцип дозвољава ранијој генерацији чак и то да будућим остави и *мање* него што је она сама затекла, јер се може уздати у то да ће следећа генерација захваљујући техничком напретку, на који она сама није утицала, са мање ресурса достићи исти степен благостања). У овом минималистичком смислу се принцип одрживости (*Sustainability*) може схватити на традиционалан начин, који је од Брунтлендовога извештаја (*Brundland-Report*) Уједињених нација¹⁵ постао нешто као кључни појам у политици заштите животне средине и у развојној политици.

Шта значи "одрживост"?

Корени принципа одрживости леже у ловству. Ловци и сакупљачи обично су се трудили да се на дужи период обезбеде, тако што су остављали у животу оно од чега живе, дакле изврстан број дивљачи.¹⁶ Као принцип ловаца важи да "[...] треба максимално искористити прираштај, али притом у потпуности одржати и основу потребну за репродукцију."¹⁷ Ширење идеје о одрживој употреби треба међутим тражити у традицији европског шумарства. Kasthofer је дефинисао одрживост као принцип да се "[...] не обара више стабала него што их природа годишње створи, али ни мање."¹⁸ Циљ је да се не појање више него што ће моћи да порасте. Позадину тога чини исто-

¹⁴ Упореди: Birnbacher, 1988, Поглавље 6.

¹⁵ Hauff, 1987.

¹⁶ Упореди: Henning, 1991, 11.

¹⁷ Упореди: Исто, 28.

¹⁸ Kasthofer, 1818, 71.

рија човечијег искориштавања шума. Негде крајем средњег века су обрада дрвета и метала и добијање соли довели до тога, да се богатство шумама у многим деловима Европе смањило. Због акутног проблема искоришћавања шума настали су у 16. веку прописи, који кориснике шумског дрвета обавезују на то да, након обарања једног дрвета, посаде нова стабла.¹⁹ Већ 1713 Karlovic захтева да се коришћење једне шуме дозволи само ако оно не угрожава способност њеног поновног стварања. Hartwig је 1795 поставио захтев, да се шуме могу користити само у оној мери, која ће потомству оставити могућност да извуче управо онолику корист из једне шуме, колику и генерација која ту шуму тренутно користи. Овај постулат може се означити као "уговор генерација", који је унапредовао до тога да постане основна максима шумарства.²⁰ На прелазу из 18. у 19. век, када рудници и раноиндустријска постројења, као и индустријализација која управо почиње да се развија, почињу изабљивачки да искоришћавају залихе дрвета, принцип одрживости коначно успева да се избори за своје место у уредби о шумама и експортују га као основни закон организованог шумарства из Немачке у све делове света.²¹

У међувремену употреба појма одрживости задобија инфлаторне црте. Чак и хемијска индустрија почиње, и то огласима преко целе стране, да рекламира "нови квалитет развоја" помоћу "Sustainable Development"²² (одрживог развоја), а за шефа Hoest-a је тај задатак "кључна тема" његове предузимачке стратегије.²³ Спектар тема које су повезане са постулатом одрживости сукцесивно је проширен. Не дискутује се само о штедљивом коришћењу ресурса, већ, између осталог, и о социјалним питањима и о глобалним проблемима животне средине. При томе се "одрживост" и "sustainability" у почетку сусрећу са извесном дозом подозривости, сматрају се нереалном формулом за усаглашавање непрегледног размимоилажења економско-политичких циљева интернационалних актера и празноречјем, које наводно може већ у фази припреме да ублажи интернационалне проблеме расподеле. Ову подозривост поткрепљује, између осталог, и размишљање о томе, да ли би даљи привредни развој уопште и био замислив без иреверзибилне употребе виталних и незаменљивих ресурса, а пре свега уколико узимамо у обзир основне потребе сваке наредне, бројчано у многоме јаче, генерације. У политици "одрживост" и "sustainability" могу да служе томе, да се на дуге стазе одрже илузије о измирењу између привредног напретка, еколошке стабил-

¹⁹ Упореди: Bosselmann, 1992, 101.

²⁰ Упореди: Mai, 1993, 98.

²¹ Упореди: Vorholz, 1994, 16.

²² Упореди: Frankfurter Rundschau, od 8.10.1994.

²³ Упореди: Daniels, Eglau, Vorholz, 1994, 17.

ности и глобалне прерасподеле (изједначење север-југ), и као заштита од научне плаузибилности. Очигледно је да се начини схватања "одрживог напретка" односно "одрживог развоја" просто нуде политичко-реторским манипулацијама на коришћење: онај ко би увиђањем и прихватањем шанси за развој био на добитку (као тзв. земље у развоју), оправдаваће своју политику позивајући се на напредак и развој, онај ко би тиме губио (као неке развијене земље), позивањем на моменат очувања залиха.

Одрживост: четири интерпретације

Појам одрживости још увек не садржи *концепт*, и постоји опасност да остане исто онако неодређен као и појам "квалитативног напретка", који је пре двадесет година обележио многе еколошке и економско-политичке дебате, а практично јако мало успео да донесе. Уколико се озбиљно приступи прецизирању појма одрживости, потребно је одлучити се за једну од следећих – потпуно различитих интерпретација:

1. Одрживост као захтев да се сачува *физички* (конкретан) "инвентар" природе;
2. Одрживост као захтев да се сачувају *функције* тренутно постојећег "инвентара" природе;
3. Одрживост као захтев да се обезбеде *основне потреби* за наредне генерације;
4. Одрживост као захтев да се активно унапред води рачуна о *потребама* наредних генерација.

По првој интерпретацији одрживост би значила да свака земља сме да се привредно развија само у оној мери, којом се не умањују укупне залихе свих постојећих ресурса. Слично теорији власништва John-а Locke-а, где је првобитно присвајање земље оправдано само у оној мери, која другима оставља "enough, and as good" (и довољно, и подједнако добро), требало би да свакој генерацији буде дозвољено да искоришћава постојеће ресурсе само у оној мери, која наредним генерацијама оставља ресурсе идентичног квантитета и квалитета. То конкретно значи, да ресурсе *који се могу регенерисати* не треба употребљавати више, него што се може надокнадити (на свако посечено дрво долази једно новозасађено), а ресурсе *који се не могу регенерисати* треба заменити онима који то могу (на свако искоришћено буре сирове нафте треба засадити 1000 нових стабала), дакле заменити такве ресурсе употребом нових сазнања и техничких побољшања, којима су омогућене супституција или повећана употреба ресурса који се не могу регенерисати, а да уз све то остану сачувани еколошки терени који апсорбују штетне материје и отпатке.

Један од разлога, због којих се многи теоретичари одлучују за ову, прву интерпретацију, јесте то што она не захтева никакву *процену* природног капитала који треба очувати и тиме омогућава да се избегну сви проблеми везани за то процењивање.

Уколико се удаљимо од овог чисто техничког аспекта, друга интерпретација, која не захтева *материјалне* већ *функционалне* величине, свакако се чини примамљивијом. Јер, за разлику од прве интерпретације, ова друга допушта да се изгубљени делови "инвентара" природе *супституишу* еквивалентима који би вршили исту функцију. Не ради се о томе да се очувају одређена количина неке природне материје или свака појединачна биолошка врста, већ да се сачувају *функције* (укључујући еколошке, естетске и културне функције) које они у природи обављају. Уколико се две различите материје или биолошке врсте не разликују *ни по једној* од својих функција (укључујући еколошке, естетске и културне функције), нема смисла да, и по цену одрицања од додатне користи, *обе* морају да буду сачуване. Могао би да се – позивајући се на Pearce-а, Barbier и Markandya²⁴ – аргументује да би, с обзиром на то што се не зна какве би неке биолошке врсте и остали делови "инвентара" природе касније *могли* да буду и с обзиром на сигурну или могућу *иреверзибилност* губитака, било упутно користити стратегију *аверзивну према ризику* и не дозволити потпуно уништење нити једне једине биолошке врсте. Али чак и ако је ово последње у принципу тачно, мора се признати, (а то чине чак и заступници иначе ригидног *safe minimum standard-a*²⁵) да би се потпуно уништење неке врсте морало дозволити макар онда када би труд да се та врста заштити могао донети више штете него користи.

Функционална интерпретација одрживости почиње да налази своје место и у шумарству. Шуму не треба чувати једноставно као скуп стабала, већ као полифункционално природно добро.²⁶ Због тога дефиниција одрживости у оквиру актуелне дискусије садржи како статичну тако и динамичну компоненту. "Трајно очување шумске површи" као статична величина заправо је битнији услов за "опстанак шумске службе" него динамична величина. Осим тога, боље се уочавају и разноразни "нематеријални доприноси шума" у облику заштитне службе (заштита од одрона, лавина и поплава). Данас се ради о "[...] неопходном очувању и то здравом очувању биосистема, као нужан услов за одрживо искоришћавање природних добара."²⁷ Поред чистог доприноса у стаблима, шуме развијају и "добротворна дејства" (деловања у циљу доношења добробита и благостања) тако

²⁴ Pearce, Barbier, Markandya, 1990, 16.

²⁵ Упореди: Bishop, 1980, 210.

²⁶ Упореди: Dür, 1992, 61; Minsch, 1993, 11 и следећа.

²⁷ Упореди: Henning, 1991, 40.

што позитивно утичу на климу, на водна богатства, на очување чистоте ваздуха, затим служе и као животни простор за биљке и животиње, а напослетку и као опција за одмор и опоравак самог човека.²⁸

Улога политике се како у интерпретацији о основним потребама тако и у функционалној интерпретацији минималистичког стандарда одрживости само с тешком муком може осетити. Међутим, посматрано са етичког становишта тај је стандард у обема интерпретацијама још увек *превише* минималистичан. То би требало да постане јасно из следећих размишљања:

Као прво, овакав стандард дозвољава одрицање од могућих *побољшања* положаја будућих генерација и онда када би се релативно велика побољшања добробити за будуће генерације могла постићи уз релативно незнатне, тричаве инвестиције и одрицања од коришћења. То је рецимо случај када се мора рачунати с тим, да би будуће генерације наслеђене ресурсе могле користити далеко ефектније него што то садашња генерација чини. Тако би, са гледишта будућих генерација, могло изгледати као грандиозно траћење, то што се ограничене залихе нафте тренутно користе претежно као погонско гориво, уместо да се нафта користи искључиво као хемијска сировина, чиме би се ограничене залихе "растегле" преко низа долазећих генерација.

Као друго, минималистички стандард не узима у обзир већ сада уочљив – а у кратком року не лако заустављив – општи пораст броја становника. Уколико долазећа генерација буде располагала идентичним ресурсима као и ова садашња, а буде још упола бројнија (а она следећа још два пута толико), придржавање ове минималистичке стратегије припадницима долазећих генерација ни на који начин не гарантује сигурност од катастрофа. Стога је Gregor Kavka²⁹ предложио да се *Локов Стандард* формулише овако: да истоветним ресурсима треба да располажу не *генерације* већ *припадници генерација*. По овој интерпретацији стандард одрживости захтева под постојећим условима обезбеђивање много већих залиха из предострожности и бриге него обе прве интерпретације.

При томе се опет може правити разлика између слабије интерпретације бр. 3, која захтева ту предострожност и бригу просто у погледу обезбеђивања основних залиха припадницима наредних генерација, и јаче интерпретације 4, која се мање-више подудара са утилитаристичким стандардом. Интерпретација 3 се може реконструисати као међугенерациска верзија такозваног *негативног утилитаризма*³⁰, који захтева обавезивање на задовољавање потреба других само до прага избегавања и ублажавања превеликих *опасности*. Ова

²⁸ Упореди: Исто, 19.

²⁹ Kavka, 1978.

³⁰ Упореди: Griffin, 1979.

интерпретација би, онаква како стоји у Брунтлендовом извештају, требало да је по значењу најближа појму одрживог развоја. Основна дефиниција у извештају гласи: "Трајни (одрживи) развој је онај развој, којим се задовољавају потребе садашњости, без ризика да ће будућим генерацијама бити ускраћено да задовоље своје потребе."³¹

Још увек је потпуно нејасно, како би се овај циљ могао употребити у политици. Продор ка одрживом развоју би, по Брунтлендовом извештају, требало да донесе развојну стратегију, која би кроз уштеду енергије, технологије за супституисање и заштиту животне средине бринула о томе, да земље у развоју достигну одговарајући животни стандард, без да се допринесе порасту глобалног уништавања животне средине: "Ове рате напретка могле би бити трајне и у односу на животну средину, уколико развијене земље промене свој развој тако, да се смањи интензитет утрошка материје и енергије, те да се побољша ефикасно коришћење материје и енергије."³² Код стручњака као што су Dalu, Goodland и von Weizsacker, претеже, међутим, у првом реду сумња у то да економски развој може да буде повезан са одрицањем од све већег коришћења ресурса и са оптерећивањем животне средине.³³ Уместо да води до еколошког оздрављења, оријентисање према животном стандарду развијених држава, какво постоји у многим земљама трећег света, пре би довело до сигурне еколошке пропасти човечанства.³⁴

Уместо закључка

До сада је у литератури, далеко неразјашњен *проблем мотивације*. Са психолошког становишта, све говори *против* тога да се одговорност према будућности може сматрати практичном: пре свега немогућност да се етички мотивисане предзаслуге *надокнаде* одговарајућим противуслугама, *анонимност* свега будућег и *несигурност* прогностичког знања. Чиме би онда мотивација за предострожност и бригу у погледу будућности, могла још и да се подстиче? Чини се битним развити свест о сопственом *положају у ланцу генерација*, као и изградити *надгенерацијски осећај заједништва* – ако не читавог човечанства, а оно макар у културно, национално или регионално ограниченим групама, са циљем да се успостави осећај захвалности према уназад и да се прихвате обавезе обезбеђивања животних залиха према унапред. Промена свести, међутим, засигурно није довољна. Са политичког би становишта репрезентација таквих (вероват-

³¹ Hauff, 1987, 46.

³² Исто, 55.

³³ Упореди: Daly, 1992, 1 и следеће; Von Weizsäcker, 1990, 3 и следеће.

³⁴ Упореди: Harborth, 1992, 40.

них) потреба и интереса будућних генерација у садашњим одлукама кроз институцију *омбудсмана* била за будуће генерације корак у правом смеру, на локалном, регионалном националном и интернационалном нивоу. Исто тако би и институција *тужби друштва* могла да се прошири са интереса природе све до интереса будућних генерација, и тиме преиспита и деловање државе по питању "издржљивости будућности" (тј. у коликој мери будућност може да издржи последице тренутних одлука једне државе). Осим тога, као контрола и санкционисање "заборављања на будућност" таквих национално-државних поступака, најбоља опција би био неки светски суд³⁵. Исто тако би и нека комисија, слична на пример Одбору за људска права уједињених нација, која би имала право санкционисања, била од помоћи, макар на тај начин што би јавно жигосала повреде интереса будућности (као рецимо крчење великих делова тропских прашума, дезертификацију или емисију гасова стаклене баште) и кршења уговора генерација.

Литература

- Birnbacher, Dieter (1977): Theorie der Gerechtigkeit und das Problem der Gerechtigkeit zwischen den Generationen. Zeitschrift für philosophische Forschung 31, 385-401.
- Birnbacher, Dieter (1988): Verantwortung für zukünftige Generationen. Stuttgart.
- Bishop, Richard C. (1980): Endangered species: an economic perspective. In: Transactions of the Forty-fifth American Wildlife Conference. Washington D. C., 208-218.
- Bosselmann, Klaus (1992): Im Namen der Natur, Der Weg zum ökologischen Rechtsstaat. München.
- Brown, Lester/Flavin, Christopher (1988): Lebenszeichen: Die Gefährdungen nehmen zu. In: Worldwatch Institute Report, 13-46.
- Brown-Weiss, Edith (1989): In fairness to future generations: International law, common patrimony, and intergenerational equity. Tokio/Dobbsferry, N. Y.
- Constanza, Robert (Hrsg.) (1991): Ecological Economics, New York.
- Daniels, Arne/Eglau, Hans Otto/Vorholz, Fritz (1994): "Wir waren zu patriotisch", Zeit-Gespräch mit Jürgen Dormann. Die Zeit Nr. 30 vom 22.7.1994, 17.
- Dürr, Hans-Peter (1992): Ökologische Kultivierung der Ökonomie. In: BUSCH-LÜTHY/DÜRR/LANGER, 57-62.
- Griffin, James (1979): Is unhappiness morally more important than happiness? Philosophical Quarterly 29, 47-55.
- Hampicke, Ulrich (1991): Neoklassik und Zeitpräferenz – der Diskontierungsnebel. In: BECKENBACH, FRANK (Hrsg.): Die ökologische Herausforderung für die ökonomische Theorie, Marburg, 127-149.
- Harborth, Hans-Jürgen (1992): Die Diskussion um dauerhafte Entwicklung (Sustainable Development): Basis für eine umweltorientierte Entwicklungspolitik? In: HEIN 1992, 37-65.
- Hauff, Volker (Hrsg.) (1987): Unsere gemeinsame Zukunft. Der Brundtland-Bericht der Welt-kommission für Umwelt und Entwicklung. Greven.

³⁵ Упореди: Brown, Weiss, 1989, 121.

- Henning, Rolf (1991): Nachhaltswirtschaft. Der Schlüssel für Naturerhaltung und menschliches Überleben, Quickborn.
- Herrera, Amílcar O./Scolnik, Hugo D. u. a. (1977): Grenzen des Elends. Das Bariloche-Modell. So kann die Menschheit überleben. Frankfurt/M.
- Kasthofer, Karl (1818): Bemerkungen über Wälder und Auen des Bernischen Hochgebirges. Aarau.
- Kavka, Gregory S. (1980): The Futurity Problem. In: Patridge, 109-122.
- Leontief, Wassily u. a. (1977): Die Zukunft der Weltwirtschaft. Stuttgart.
- Mai, Diethard (1993): Nachhaltigkeit und Ressourcennutzung. In: STOCKMANN / GAEBE, 97-122.
- Meyer-Abich, Klaus Michael (1986): Wege zum Frieden mit der Natur. München.
- Minsch, Jürg (1993): Nachhaltige Entwicklung, Idee – Kernpostulate. Ein ökologisch-ökonomisches Referenzsystem für eine Politik des ökologischen Strukturwandels in der Schweiz. IÖW-Diskussionsbeitrag Nr. 14, St. Gallen.
- Parfit, Derek (1984): Reasons and Persons, Oxford.
- Patzig, Günther (1983): Ökologische Ethik – innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft. Göttingen.
- Pearce, David/Barbier, Edward/Markandya, Anil (1990): Sustainable Development, Economics and Environment in the Third World. Worcester.
- Rawls, John (1971): A Theory of Justice. Cambridge, Mass.
- SCHÖNWEISE, CHRISTIAN-DIETRICH/DIEKMANN, BERNDT (1991): Der Treibhaus-Effekt. Der Mensch ändert das Klima. Reinbek.
- Simonis, Udo Ernst (Hrsg.) (1990): Basiswissen Umweltpolitik, Berlin.
- Taylor, Paul W. (1986): Respect for Nature. A Theory of Environmental Ethics. Princeton, N. J.
- Vorholz, Fritz (1994): Die Last der Hedonisten, DIE ZEIT vom 22.7.1994, 15-16.
- Walletschek, Hartwig/Graw, Jochen (Hrsg.) (1990): Öko-Lexikon, Stichworte und Zusammenhänge, München.
- Weizsäcker, Ernst Ulrich Von (1990): Entwicklung der Umweltpolitik in EG und Osteuropa – Schritte zu ökologischer Marktwirtschaft. In: Schweizerische Vereinigung für ökologisch bewußte Unternehmensführung, 3-11.
- WORLDWATCH Institute Report (1991): Zur Lage in der Welt 1991/92. Frankfurt

Milica Andevski, Novi Sad

ETHICAL GROUNDING OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Summary

In the paper, the topics of responsibility for the future are analyzed from the aspect of optimistic and pessimistic paradigm. Moral responsibility towards future is reflected in time and ontological spreading, considering the objects, contents and weight of responsibility towards future, as well as the problem of motivation of acceptance and practical taking over of responsibility towards future. Further, the roots of the principle of sustainable development, as well as four different interpretation of it are analyzed.

Key Words: Sustainable Development, Future, Responsibility, Care, Moral